

fordított mű gyakran még kevésbé azonos értékű az eredetivel, mint egyébként, és a zavaró félreértések, sőt hibák sem ritkák.

A bibliográfia egészét tekintve azonban örömmel nyugtázzhatjuk, hogy a fordított művek irodalmunk reális keresztmetszetét adják, színes és sokoldalú képet festenek. A munka elsősorban svédországi használatra készült (a címléírások a svéd katalógizálás szabályait követik), de a legfontosabb szakkifejezések magyar fordítása lehetővé teszi, hogy a svédül nem beszélő magyar érdeklődők is „haszonnal forgathassák” M. Müller és T. Kertész értékes és ténylegesen hézagpótló munkáját. (Acta Bibliothecae Universitatis Gothoburgensis. Vol. XX. Göteborg, 1980.)

MERKL HILDA

GÖRÖMBEI ANDRÁS: A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM 1945–1980

Öröm szólni e kötetről. Mindenekelőtt azért, mert hatályát veszítette megjelenésével az az évtizedekig nyomasztó – sajnos objektív – érv, mely abból fakadt, hogy nem készült el hosszú ideig a csehszlovákiai magyar irodalom (és kritika) története. Fábry Zoltántól – mindmáig csak fejezetek láthattak napvilágot. Miért történt ez: ennek sok összetevője van, illetve volt. Mindenesetre, Görömbei András könyve összefoglalása, méltó indító–befejező aktsusa annak a törekvésnek, mely korábban Turczel Lajos *Két kor mezsgyéjénél* (1967), s nem kevésbé Csanda Sándor *Első nemzedékével* (1968) indult el. A két jeles csehszlovákiai irodalomtörténész kétféle megközelítéssel igyekezett a korszak (1918–1938) kulturális-irodalmi képét felvázolni.

Most az övckéhez csatlakozik Görömbei András összefoglalása. Elemzés és szintetizálásra való törekvés; portrérajz és korfolyamat-ábrázolás. Ami a módszert illeti: sikeresnek mondható e kettőnek ötvözete, mivel a kort (s az „al”korszakokat) a portrékon át, s az utóbbiakat az előbbibe ágyazva törekszik szintézisbe vonni. Mindjárt el kell mondanunk: más-más okok miatt kötetének középső része a leginkább meggyőző; tehát a teljes II. fejezet (*Az indulás*), valamint a III., nagyobb fejezet első hét része (tehát: *Az indulás* főcím alattiak: A kibontakozás folyamata; Az Irodalmi Szemle; Késő indulások; Az első nemzedék kibontakozása I. és II.; A második nemzedék; Az irodalomtudomány). Ti. e nagy fejezetekben sikerült a szerző eredeti célkitűzését a megközelítően optimálisan megvalósítani, bemutatni és értékelni.

Ezekhez képest – talán érthetően – a sok átvétel miatt elnagyolt, túl sommás a teljes I. fejezet, amely – be nem vallottan is – arra való, hogy megértesse – a tágabb témán belül – Görömbei András kifejezett tárgyát, vagyis az 1945 utáni korszak kulturális-irodalmi képének bemutatását és értékelését. Más szempontból nem megnyugtató a III. fejezet 8. része, s ami utána következik, az már nem is lehet más, mint vázlat; egy kritikus lapszéli jegyzetei. Meg kell kockáztatni a kérdést: nem lett volna-e helyesebb az *Utószó*ban (ha már ilyen amúgy is létezik) összegezni, valóban összegezni, semmint darabokra tördelni a képet? Úgy látjuk, az előbbi sokkal inkább simulna a rendkívül szimpatikus (objektive) II. és III. fejezethez. Arról nem is beszélve, hogy méltóbb is lenne a kötet egészének bátor szókimondásához, az elmúlt harminc év csehszlovákiai magyar irodalma kritikai megközelítéséhez. Mert amit e korszakról elszórtan-szétszórtan olvashat(ott) az érdeklődő, most egy kötetben, tudományos rendszerezéssel, az objektivitás higadtságával – együtt találja.

Csupán a kötetről kialakított fő vonásokat, a képet tudjuk ezúttal rögzíteni. Mert tényadatokkal, történelmi háttérrel stb. nincs mit vitatkozni; ezeket pedig ismételni felesleges. Azon lehet vitatkozni: mennyire, mily intenzitással kötődik (és miben?) a csehszlovákiai, a jugoszláviai, a romániai magyar irodalom a magyarországihoz? Csak nyelvében? Költői-irodalmi világképében? Az utóbbival legalább annyira a világirodalomhoz is; kiváltképp, ha a csehszlovákiai magyar líra legutóbbi vonulataira gondolunk (Görömbei András is szem előtt tartja a modern világirodalmi hatásokat, a tudati kötődést stb.). De az irodalom, mint par excellence – társadalmi produktum elsősorban ahhoz az országhoz kapcsolódik, melynek állami-társadalmi keretei között kialakult, s amelyben immáron – ha csak az elmúlt harminc esztendőt vesszük figyelembe – már hagyományai vannak, s ezek alapvetően eltérnek a magyarországiétól. E sorok írója ezt tapasztalja – két évtized óta – Csehszlovákiában (Szlovákiában), ezt Erdélyben stb. Mások a tágító-világba repítő lehetőségek, a kiindulás (a szellemi „katapultálás”), de mások a szűkítő tényezők–indítékok is. Röviden: a csehszlovákiai irodalom (beleértve pl. a Fábry-életművet) nem jöhetett volna létre, s nem fejlődött volna olyanná – mint amilyen; ez jellemző pl. az erdélyi magyar irodalomra is stb. Tehát mi (szem előtt tartva a hasonló, netán azonos vonásokat) az eltérő vonásokat látjuk-tartjuk erősebbeknek, jellegzetesebbeknek. Ezt ki kellett mondanunk, s nem azért, hogy a „más államok belügyeibe való beavatkozás” vádjá ne érjen bennünket, hanem az irodalom belső viszonyítási rendszere (amelyre Görömbei András, egyébként nagyon helyesen, oly erős hangsúlyt helyez) megköveteli ennek figyelembevételét.

Más megrázkódtatások, s más helyzetben érték a magyarságot Csehszlovákiában pl. 1938-ban, 1945–46-ban, 1948-ban, avagy 1968-ban, mint a hazait ugyanezen időpontokban (csak 1956-ot kell írunk 1968 helyett stb.). Ebből pedig más eredmények születhettek. Vannak hasonlóságok, persze hogy vannak! A nemzetközi munkásmozgalomban is vannak, itt Közép-Kelet-Európában, de . . . de másként érvényesülnek létrejöttükben, másként eredőjükben. Mindennek megfelelően: az integritás sem mutat oly meggyőzően egyértelmű képet; nem is mutathat. Csak hasonló vonásokat fedezhetünk fel, de nem azonosat. És itt válik el a csehszlovákiai magyar irodalom a magyarországitól, a románaitól stb. Körülbelül úgy állunk ezzel a kötettel: Görömbei András tételesen kifejti az integritás eszményét, de – szerencsére – tárgyalásában, a plasztikus és nagyszerű portréiban már a csehszlovákiai magyar irodalmat, annak kor- és portrérajzát, s e kettőnek igen jól sikerült ötvözetét kapjuk. Szerencsés kézzel ragadja meg a folytonosság képviselőinek portréját, a kínálózó lehetőséget arra, hogy szervesen kapcsolja az 1945 utáni első nemzedék indulásához. Ebben éppúgy remekel, miként abban, hogy hozzá mert nyúlni a legendákhoz, s Fábry Zoltán ellenében újra merte és tudta értelmezni a harmadik nemzedék (a „harmadvirágzás”) fogalmát, s az ezzel összefüggő (Fábrytól eredő) periodizációt. Ti. Görömbei András 1945-tel indítja e korszakot, s alaposan meg is indokolja. Ha későn jött produktumként fogadjuk el az 1948 után jelentkező irodalmi próbálkozásokat: igaza is van. Mert azok a próbálkozások – látenszen vagy kimondottan – magukban hordozzák az 1948-tól – 45-ig visszavezethető élmény- s írói motívumokat. Éppen ezért figyelemre méltó – történelmi vetületében vizsgálva – Balogh Sándor történészprofesszor kötete, mely *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–47* címmel jelent meg. Igazságtalan (és tudománytalan) lenne pl. ezt számon kérni Görömbei Andrástól, de részletei már korábban ismertek voltak. Vagyis ezúttal azt tesszük szónak: Görömbei András a történelmi háttér előtt mozgó irodalmat vizsgálja, holott a tárgyalt korszakban az irodalmat csakis a történelemben mozogva lehet e vizsgálódást elvégezni. Még úgy is, hogy a tudati szféra: ne valami esztétikai produktum maradjon. Az is, de ne csak az. Inkább kellene társadalomtudományi érdekűnek lenni, mint csak irodalomcentrikusnak. Éppen ő, Görömbei András mutat–nyújt erre kitűnő példát, az egyébként kifogásolt *Egyszemű éjszaka* stb. kötetekkel szemben: ti. a társadalmi távlat-, majd pillanatnyi talajvesztést hozza fel indokként e kötetek megértéséhez. Igaza van. A történelem, sőt a politikum hozta létre ezeket, mégha negatív előjellel is. Mozgóbbá lehet és kell tenni a képet, s ehhez csak (az esztétikai normákkal mérhető) irodalom – nem elég. Még viszonylagos önállósága ellenére sem. Ne csak Fábryt hozzuk

fel példának. Ott van Bábi Tibor, Ozsvald Árpád vagy Dobos László, Duba Gyula, Tózsér Árpád, Gál Sándor eddigi életműve (hogy a többieket ne is említsük). Életművük a történelem futószalagán bontakozott ki, s irodalmilag lett azzá – amivé.

Ők így lettek korunk írói, költői, így kapcsolódnak – hidszerepet is betöltve – a magyarországi irodalomhoz, de így a világirodalom távlataihoz is, melyeket Görömbei András oly szépen, s biztos kézzel rajzol fel a kelet-európai égboltra. Egyszóval: amit, egyfelől, nagyon is tudatosan tágit, ugyanazt önmaga, hirtelen az irodalom gombaernyője alá bújva, gyakran összeszűkít. Pedig bátran kinn lehet maradni, az ernyőn kívül. Fábry Zoltán is kinn maradt, s ugyanezt tette és teszi Bábi Tibor, Ozsvald Árpád, ezt Dobos László, Duba Gyula és a többiek is. Történelem és esztétikum náluk, bennük oly szorosan összefonódik. Tulajdonképpen – gyakran – Görömbei András is ezt követve, nyújt sikeres portrékat, melyek belső (s tegyük hozzá, külső) viszonyításaiban éppen ezért tudnak meggyőzőek lenni.

Görömbei András kötetének elolvasása után, beható tanulmányozása nyomán viszont az olvasónak és a kutatónak egészen új fogalomrendszert kell kialakítania. Mert mit jelent most már az első nemzedék? Meg a harmadik? Stb. Egyelőre „kettős könyvelést” kell folytatni: ha a csehszlovákiai irodalmi életet 1918-tól vagy 1945-től származtatjuk; és így tovább. Az eddig volt és élt kategóriák – egy bizonyos összefüggésben: érvényüket veszítik. Pontosabban: más összefüggések részei lesznek.

Külön fejezetet érdemelne a kitűnőre sikerült Irodalmi Szemle bemutatása. Nem is akad itt vitatkozni való a szerzővel, sőt kitűnő a karakterrajz, melyet a szerkesztő Dobos Lászlóról, illetve Duba Gyuláról nyújt. Az egyéni-alkati eltérésekben stb.

Nem kívánjuk a szerző bátor szókimondását, kutatói erényeit kisebbiteni azzal, ha szóvá tesszük: *A vádlott megszólal* valószínű, hogy akkor kerül „helyére”, ha majd a Fábry Z. összegyűjtött írásai megfelelő kötetében lát majd napvilágot. Mert túl sokfélék és túlságosan eltérőek a vélemények ahhoz, hogy ezt a nem is könnyű, érzelmileg túlfűtött Fábry-művet kellően értékelni tudjuk. Sokkal inkább társadalomtudományi (tehát komplex) igényű elemzésre lett volna, s még lenne szükség ahhoz, hogy e Fábry-írás besorolható legyen a Fábry-oeuvre egészébe. Ezért gondoljuk azt: bizonyos előtanulmányok híján a Fábry összegyűjtött írásaiban kap majd megfelelő helyet. Görömbei András véleménye – egy a lehető létezők közül. Bizonyos elfogultságot ő sem tudott mellőzni. Bár objektív megállapításokra törekszik.

Tudományosan elemző, ugyanakkor szintézisre törekvő tanulmányt kapunk e kötettel a csehszlovákiai magyar irodalomról; a folyamat- és

portrérajz kellő dialektikával párosult. Megteremtette Görömbei András a jogfolytonosságot az Első Köztársaság és az 1945 utáni Csehszlovákia magyar irodalmának történetében. Nagy vállalkozás, s a szerző ezt tűzte ki céljául. Ezt méltóan kell folytatni. Neki vagy másoknak. Az alapokat Görömbei András lerakta, tehát övé az úttörés érdeme; persze – mint lenni szokott – a „töviseket” is ő kapja most. Így gondoljuk, tudományos felkészültségénél fogva, s azért is, mert ez úttörő mű megjelent – vállalja is e „töviseket”, a palmaágakkal együtt. (Akadémiai Kiadó, 1982.)

KOVÁCS GYÖZŐ

SZABÓ JÁNOS:
KARL KRAUS ÉS KARINTHY FRIGYES
SZÁZADUNK ELSŐ HARMADÁNAK KÉT SZATIRIKUSA

Csak örömmel lehet üdvözölni Szabó János könyvét, amely a századforduló és a két háború közötti osztrák–magyar irodalmi kapcsolatok feltárásához járul hozzá néhány érdekes adattal, megfigyeléssel. Kár, hogy a szerző nem tudott teljes egészében eleget tenni az önmaga elé kitűzött célnak, nevezetesen annak, hogy a két író között „nem a közvetlen kapcsolatot” kívánja feltárni, hanem életművük „tipológiai összefüggéseit”. Ahhoz ugyanis, hogy az itt említett, és a komparatisztikában egyedül követni érdemes elvet következetesen végigvihesse, nem elegendő csak felállítani a tipológiai kategóriákat.

A sokat ígérő fejezetcímek, tehát a könyv szerkezete azt sejteti, hogy Kraus és Karinthy munkásságának elemzésekor levont következtetésekből megtudjuk, milyen általános érvényű párhuzamok és különbségek állapíthatók meg a Monarchia két vezető államának, Magyarországnak és Ausztriának a kultúrájában, művészetében, mi több, politikai életében. Ezzel ugyanis jelentős lépést lehetett volna előre tenni a korszakról kialakult képzeteink és tévképzeteink tisztázásában. A szerző azonban ezekkel a konklúziókkal sajnos adósunk marad, mert fejezetről fejezetre nem tesz mást, mint felsorol különböző műveket, illetve idéz belőlük, elmondja a történetüket, megállapítván: Karinthy ezt írta, Kraus azt írta a háborúról, a nőkről stb. Karinthy így élt, Kraus meg úgy élt, Karinthy a nevető szatírárt művelte, Kraus a büntetőt . . . Következésképp mindvégig úgy érezzük, hogy a szerző nagyon a felületen mozog, bárki számára könnyen érzékelhető jelenségeket ír le, de e jelenségek segítségével nem tárja fel a lényegét, az egész korszakra vonatkoztatható általános összefüggéseket.